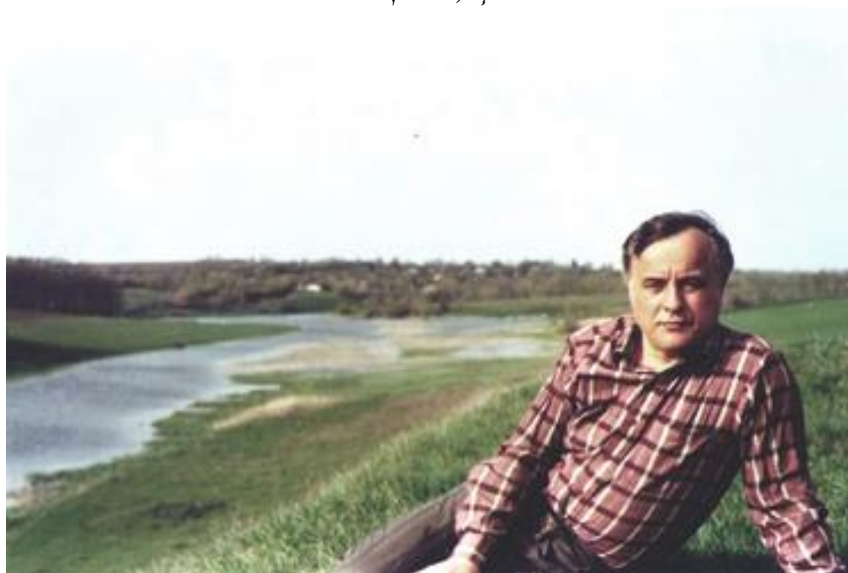

«Це ми, отАмани...»

(Про нову книгу Василя Бондаря «Пекельні гонитви»)

*Це ми, отАмани, це ми
Бороним рідний край грудьми
І обіймаємо крильми
Це ми, це ми...*

Ці слова з пісні на вірші Василя Бондаря одразу згадалися, коли почала читати нову книгу «Пекельні гонитви» (Київ, «Ліра-К», 2024). Таку ж назву має і одна з повістей. Відомий письменник, журналіст, громадський діяч порадував традиційно високохудожнім рівнем письма і вкотре довів, що давно відбувся як потужний письменник, який підкорює все нові і нові вершини.

Твори Василя Васильовича вирізняє напрочуд гармонійне поєднання сюжету, зримості-присутності у творі читача і багатюща мова. У автора є унікальна здатність: героїв його творів не просто уявляєш, а неначе стаєш з ними одним цілим і проживаєш-відчуваєш усе, що відбувається.

Скорботні сторінки нашої історії, про які йдеться у повістях, зафіксовані і в історичних джерелах, і в архівних справах, проте у слові художньому вони набувають особливої емоційності. Трагедія загальнонаціональна у «Пекельних гонитвах» показана і як трагедія місцева, і як трагедія окремої людини. Гвардії сержант Гордій Чорнобровий («Повний кавалер»), який звільнив пів світу у Другу світову, не може вільно (не говорячи вже про матеріальний добробут) жити на своїй землі, у своїй хаті. Йому відмовлено у спілкуванні з найріднішими (та й особливо немає з ким, бо з великої родини залишився Гордій із сестрою Ганею і мати). І не тільки він такий – «якісь чорні і задумані як курка в дощ» люди тікають з рідних хат, шукаючи де краще. «Бідує народ, сільський особливо. Та що там бідує – пухне з голоду». А переслідують Гордія за «майже хлоп'яцькі ігри у соборну і незалежну і за вітання “Слава Україні”». От і змушений повний кавалер красти у церкві зіпріле збіжжя та потайки ставити ятері у річці аби його мати не голодувала. Та найстрашніше, що люди поступово звикаються із таким становищем: «Що це за життя? А людей примусили і вони думають, що так і треба...».

Надзвичайно сильно виписаний епізод перебування Гордія у дружини репресованого письменника Івана Микитенка. Багато що зрозумів і передумав за той час Чорнобровий. «Іван надміру любив Україну, а в нас такого не прощають!», – так коротко, але дуже точно Микитенкова дружина пояснила причину арешту письменника і ситуацію у країні. «Ви вже дорослий і пройшли всі круги пекла, але запам'ятайте: ніде й ніколи не виказуйте любові до цього нещасного народу».

Звістка про розкуркулення шарахнула Прокопа Передрія («Гонитва») як грім серед ясного неба. Все життя у праці – «не знав ні вихідного, ні прохідного». А тепер він має своє добро віддати «до созу» (СОЗ – спільний обробіток землі) і сам іти «у спільники». Автор дуже тонко виписує психологічний портрет головного героя, який від невпевненості у дні завтрашньому втрачає спокій і оте віковічне селянське: будеш працювати – будеш мати. Прокіп «більшовицьку владу прийняв як долю», тобто як щось неминуче, що не у його силах змінити. Хоча і бачив: хто з гарманівських зодягнув шкірянки й обперезався портупейми – лайдаки та забіяки. Як і до созу вступили голодранці та ледарі. Вирішив «не пускати на подвір'я, сокирою боронити своє». На ділі ж виходить інакше. І отут якраз можна говорити про правду художню. Без патетики, пафосу, штучного і недоречного героїзму. Не тільки майно відібрали у Прокопа – «наче саранча налетіла на Прокопів двір», і накрали стільки, що аж «колеса рипіли на підводах», якими те добро вивозили, але й життя його родини опинилося під загрозою, бо таких як Прокіп із родиною мали відправляти до Сибіру. Прокіп не вступає до созу, але й не обороняє майно. Тікає. Але чи далеко втечеш від тієї чуми? Він втрачає все: майно, родину, себе. «Із вовками тепер простіше, ніж з людьми», – говорить про страшні часи головний герой.

Ніяково і гірко стає йому від слів вчительки («бандиткою маю називатися, бо мій чоловік, мій козак був у загонах повстанців»), у якої найнявся підробити: «Я тільки дивуюся, як цей люд нещасний терпить отаких, як наш Трохимцьо та його бригада... У кожному селі свій Трохимцьо – і всі перед ним мовчки хилять голови... Що з вами пороблено, хлопці?...». І у тих словах Прокіп відчув не тільки докір. Його змучена совість і приспана козацька кров підказували: він мав вчинити так, як свого часу чоловік вчительки, який «боронив цю нещасну землю від отакої омели, яка оце впала на наш рід запорізький». Автор дає привід для роздумів. Про трагедію загальнолюдську і особисту. І яким же промовистим є момент, коли головний герой після кількатижневих поневірянь потрапляє до лазні. Відмившись, поголивши бороду та переправши всю білизну, «він не відчув себе чистим і готовим до нового життя. Минуле висіло на ньому важким тягарем, виразки і рани, завдані чужими і своїми ятрились, пекли, свербіли, але не гоїлись».

Прокопу вкотре доводиться йти в нікуди. Вже самому, без родини. Сильний, емоційно напружений фінал повісті говорить сам за себе: «Він вийшов у чистий степ за

містечком, який дихнув на нього ПРОСТОРОМ І СВОБОДОЮ, але йому все здавалося, що його от-от СХОПЛЯТЬ».

Той самий комітет «гоцих лайдаків» не тільки поводить із майном селян як зі своїм («Волинка»), а й проводить так звану «серію судових справ» над несвідомими елементами. А оскільки радянська влада «карає не злом, а любов'ю», то влаштовують абсолютно незрозуміле для психічно здорової людини дійство – «сватання несвідомих борща і каші» – своєрідне приниження для селян, які не хочуть поповнювати посівний фонд держави, а, виявляється, теж хочуть їсти. Іронія долі, а скоріше страшна тогочасна дійсність: Павло, молодий мешканець села Гарманівка (який інколи відвідує збори «каесемівців»), на волинці, яку купив йому батько, грає на тому страшному дійстві. Серед куряви і диму впізнає у чоловікові, над яким знущуються, батька і вибухає: «Що ви, гади, робите»? Бо не можуть поєднатися у свідомості молодого хлопця гасла активістів із безчинствами, які вони коять. Старий Трохим таки змушений був здати своє хазяйство в артіль, після чого «ходив селом і поза селом без роботи, як з-за вугла мішком прибитий». Позбавлений свого звичного, усталеного роками способу життя, він «...по три рази на день підступався до корівника, в якому стояла їхня куцорога Білка і кожного разу боявся переступати поріг, аби не бачити докірливого її погляду» та все просив у Тилимона, який був приставлений до худоби, «сікти дрібненько Білці буряки, аби не вдавилася». От і з'являються у хлопця думки: «Є громада у селі, коли переживають не тільки за власне, а і за свій храм. То чого ж тоді так безпорадно і покірно розбіглися зі зборів коло церкви, коли дєпева (Державне політичне управління) нагрнула?»

І тим більше здивувався-зрадів, коли озвалася кров козацька і батько разом із селянами після газетної публікації про непотрібність нав'язування колгоспів силою, вирушив до сільради: «І він потряс сокирою над головою. В його погляді і рухах було щось таке страшне, гайдамацьке: не дай би Бог, попався зараз хтось із тих, названим батьком Тихоном, то так би і порішив». І майже все село під звук волинки з піснею «Ой на горі, там женці жнуть» вирушило повертати своє: «Колона розтягнулася на сотні метрів: ніколи в Гарманівці такої ні на весіллі, ні на похороні не бачили».

Юхим Коваленко-Залізник («Це ми, отАмани») продовжує справу, про яку його мати сказала: «Ця війна почалася ще до тебе. Україна уже понад триста років воює з Москвою. Від Богдана». А у короткі часи відпочинку думки наворачтають Юхима до роздумів про гармонію та сенс буття людського: «Наче мені Господь подарував недовгі ці вакації поміж тим шалапутством, до якого людину втягує якась чорна, невидима й неусвідомлена ніким до кінця сила. Нащо мори, нащо війни, ненависті стільки, що світ від неї репається?».

Одна художня деталь, точніше звернення «пане отАмане», використане автором, відкриває перед читачем таку хвилю емоцій, думок і почуттів, які відчув Юхим Коваленко-Залізник. Звертання «пане отАмане» пробудило щось приспане, що жило завжди. «Потім я говорив про наболіле з патетикою в голосі, як ніколи досі. Щось таке наче зрушилося у мені, небалакучому. Говорило моє серце і моя загнуждана роками любов до землі своєї. Мені здавалося тоді, що все буде так, як ми хочемо, бо ми ж осьо злютовані в одне і гори готові перевернути. І витуримо кривдників наших! І повернемо цій землі мир та спокій».

Юхим наївно вірив у свої романтичні ідеали до останніх днів тієї короткої отаманщини. Як і кожна людина, він хоче жити, але між життям і смертю обирає смерть, коли відмовляється від співпраці з органами ДПУ: «Я не міг собі уявити, як би я оце виконував ролю сексота у стосунках з людьми, які до останнього йшли на герць за ту омріяну Україну, якої в своєму житті я чи дочекаюся».

Художність, майстерно виписані порівняння і деталі є однією із складових прози В. Бондаря: «Гордій заглядав селянам у очі, але ті очі були байдужі і нерухомі. Як у отого вбитого чоловіка у куцах бузку»; «Ступив на рідне обійстя в передчутті зустрічі, але обійстя німувало»; «Ніч була хмарна, часом у проталинах між хмарами проглядав місяць,

але він уже був такий тоненький, як дужка від відра»; «Зораний степ дихав у небо чорною ріллею».

Мова творів Василя Бондаря, і «Пекельних гонитв» зокрема, мали б стати об'єктом дослідження для літературознавців і мовознавців. Багатючий пласт слів, який поступово зникав із повсякденного лексикону українців навіть у селі, у прозі Василя Васильовича повертається до нас і дає змогу відчувати краще час, про який він пише. До того ж, насичений такими змістами і образами, які просто-таки «вибухають» під час прочитання: стлумисько людське, зачучверити від безділля, забарно добиратися, мамлуватий до дівчат, шоригнув уліво, втаковлювався, ворохобні часи, мене знову обмарило, доплуганився, кім'ях гіркий, позиркує зизо, мов наполоханий заєць.

Василь Бондар багато писав про силу слова. У його творчому доробку є книги «У пошуках слова значущого» і у «Пошуках слова». Своє Слово – значиме і значуще – високохудожнє, образне і емоційно насичене він знайшов, і те слово говорить до читача зі сторінок його книг.

Тетяна Ревва, науковиця
літературно-меморіального музею
І.К. Карпенка-Карого міста Кропивницького

Опубліковано:
газета «Народне слово»,
№ 13 від 28.03.2024